

TEXT

LA LLEGENDA DELS ULLS DE SIRENA

J. Palau i Fabre: *Contes despullats*

A les platges i cales de Llançà, el Port de la Selva i Cadaqués, i en altres paratges de la Costa Brava, la gent recull una mena de cargol o fòssil que designa amb diversos noms. Té la forma d'un botó ovalat, polit i llis per una banda, on apareix, perfecte, el dibuix d'una espiral, i és de configuració auricular per la banda oposada. Ull i orella comprimits, formant un tot. Les mides oscil·len entre els dos centímetres i els dos mil·límetres de diàmetre, encara que, excepcionalment, hi ha qui n'ha trobat algun exemplar desbordant, per un extrem o l'altre, les anteriors dimensions. L'ull més freqüent és el blanc beix o el blanc de vori, però també n'existeixen exemplars de color ocre i, més escadusserament, algun de gris.

Tothom qui troba aquesta mena de cargol els recull, no els pot deixar abandonats i, fins i tot, quan en té dos o tres, li entra la fal·lera del col·leccionista. L'ull és fascinant i el tacte, semblant al del jaspi polit, d'una sensualitat refinada. Quan en trobeu un cap per amunt, mostrant la cara on hi ha dibuixada l'espiral, us sembla talment un ull encantat que estigui implorant la vostra ajuda. Enmig dels mils i dels granets de sorra, aquest ull esdevé ostensible com un crit diminut. A través del mirall de l'aigua, la distància i les mides esdevenen enganyoses i encara us inciten més a abastar-lo, si una onada no el capgira o no us l'arrabassa abans.

Ningú no ha sabut explicar-me científicament l'origen, o dir-me exactament de què es tracta. Però una nit, a la cala Tavellera, vaig sentir-ne a parlar llargament un grup de pescadors. Els pescadors de Llançà organitzen cada any, durant la lluna plena de juliol, una gran festa a la cala Tavellera: una mena d'orgia del peix. Aquell dia els pescadors no pesquen per vendre l'ull mercaderia, no pesquen per dur-la a subhasta, ho fan per a ells mateixos, per gaudir plenament, amb la mirada i amb el paladar, d'aquest bé de Déu que ens procura el mar. Algunes barques ixen, de bon matí, a llevar, però moltes altres salpen a les tres de la tarda i es dirigeixen, en comitiva, a la cala Tavellera on, a penes arribades, s'organitzen, per colles, diversos focs, mentre altres grups netegen i preparen el peix. El tràfic dura un parell o tres d'hores, perquè cal fer-ho ben fet, com un ceremonial. Aleshores, a la nit, amb més delectança encara, es fa i es menja el suquet. Fins que tothom queda tip. Allí no hi ha escassetat, ni compliments, ni afalacs. És la festa del peix i se li ha de retre honor. Llepant-se els dits si cal, resfregant-se la llengua per la boca i pel paladar, amorosint-lo amb un tragueta de vi o amb un got de garnatxa.

Quan els pescadors han menjat i begut a balquena, els mandres d'abans, els desvagats que semblaven no fer res, encenen la gran foguera que han anat preparant i tothom s'asseu fent una ampla rotllana a l'entorn. Més tard, quan el foc s'extingeix i no queden sinó les brases per escalfar-se, enfoquen, de cara a la platja, dos o tres llums d'acetilè, dels que serveixen per a la pesca a l'encesa, i el cor de pescadors queda vivament il·luminat. Ara és quan comença la veritable vetllada. Gairebé cadascú dels presents hi fa o hi diu el seu número. Uns canten, altres ballen, aquest recita, alguns conten acudits. Aquella nit de juliol del 1965, durant la qual vaig ser invitat a la neptúnica orgia, vers les dues o les tres de la matinada, quan molts ja se n'anaven a dormir dins la barca o en un racó de platja, quedava un grup escadusser de cinc o sis pescadors que encara mantenien la son per la brida. El caliu, al qual s'acostaren, els donava un aspecte un xic fantasmagòric. Fou en aquest moment quan, amb una veu més sorda, més confidencial, la conversa derivà cap als cargols en qüestió.

A la rotllana hi havia en Ramon, el Ralet, en Nando, el Pelegrí i algun altre.

L'esquer de la conversa nasqué quan en Nando començà a parlar de la festa que estaven celebrant. Segons ell, era la reminiscència, degradada, d'una festa pagana que havia existit en l'antigor, veritable orgia en la qual participaven nimfes i sirenes. El peix i el vi no eren, adés,

sinó els complements, que ara s'havien convertit en l'eix de la vetllada. El cert és que tothom notava, allí, l'absència de l'element femení.

- No tothom, digué una veu. A alguns això els serveix per desempallegar-se de la dona.
- Les dones les hem deixades sempre a casa -sentencià en Ramon.
- Abans també les hi deixaven -proferí el Ralet entre les seves poques dents-, però aquí en trobaven d'altres.
- O sirenes -digué, irònic, el Pelegrí.
- Ara ens hem d'accontentar amb llurs ulls -afegí en Nando.
- Això que vós en dieu ulls de serena no són ulls de sirena -precisà el Ralet. Un savi li havia contat que aquells cargols eren fòssils que dataven de l'era antediluviana, de quan la Lluna o un altre planeta (no sabia quin) havia vingut a xocar contra la Terra, i que per això havien quedat esclafats d'aquella manera.

Però en Ramon, la cara encesa del qual les brases encara encenien més, com si fos una forn, replicà que allò eren ulls de santa Llúcia. Així li ho havia contat la seva mare, que ho sabia de la seva mare, que ho sabia de la seva, etcètera. Quan santa Llúcia gloriosa es tragué els ulls perquè els homes no pequessin més a causa seva, Nostre Senyor va voler que la gent recordés per sempre aquest sacrifici i va sembrar, dins del mar, milions d'ulls màgics. Per això aquest ulls guarien el mal d'ulls, i les noies d'abans en tenien sempre algun a dins d'un mocador de seda perquè les preservés de les males mirades. Quan, de retorn del ball o d'una festa, la noia, ans de dormir, sentia que l'esguard d'un xicot li furgava massa endins de les entranyes i tenia por de trobar-se indefensa al seu davant, es recloïa dins la cambra, desfeia el mocador, es mirava una estona els ulls i quedava alliberada. L'endemà, el xicot no s'explicava que les seves llambregades, que havia cregut tan penetrants, haguessin resultat inútils i que la noia pogués mostrar-se indiferent.

Segons en Nando, que havia estat reprimint la seva explicació, allò eren autèntics ulls de sirena. Quan el cristianisme esbandí el paganisme de la Mediterrània, les sirenes anaren desapareixent. Es refugiaren totes, de primer, a la Mediterrània occidental, però a mesura que el cristianisme avançava vers l'occident, les sirenes agonitzaven. Les sirenes tenien els ulls petits, era per la veu i pel cant que esdevenien fetilleres i perilloses. En petrificar-se, aquells ulls s'havien fet més petits encara. L'últim lloc del món on hi hagué sirenes fou a la costa del cap de Creus, i és ben sabut que l'Empordà nasqué de l'encontre d'un pastor i una sirena. L'avi d'en Nando contava que el seu avi encara n'havia vista una a Culip, i els xucladors i remolins que hi ha per aquells encontorns, tan temuts pels mariners, i on tants han perdut la vida, menen a les balmes on vivien les sirenes, que són ara llurs cementiris. La prova que allò eren ulls de sirena i no una altra cosa és que encara, molt sovint, se'ls trobava aparellats. Quan n'arregleu un, si busqueu bé podeu trobar l'altre a la vora; el temps i el mar no han aconseguit d'esbarriar totes les parelles. La manera com s'han de guardar els ulls de sirena és dins d'un vas de vidre verdós i ple d'aigua. Allí retroben llur element i, a voltes, en el moment més impensat, us adoneu que un dels ulls us està mirant de debò, i que us està mirant amb amor. A l'hivern, encara que estiguen sol, si podeu contemplar-ne un, mentre bufa la tramuntana, mai no us sentiu del tot deseparat. Una vegada, a en Nando, quan més embadalit estava, sense que els toqués ni fes res, el got que els contenia se li va trencar al davant, l'aigua s'espargí i els ulls quedaren disseminats sobre la taula. Era perquè n'hi havia un -el seu predilecte- que el mirava amb tanta intensitat que volia recobrar la vida i feu esclatar el vidre. Però això són coses que sols es poden dir a altes hores de la nit i entre amics...

- Potser teníeu el vas sobre el fogó, home -digué una veu incrèdula.
 - La meva àvia deia que no eren ulls de sirena sinó de bruixa -sentencià el Pelegrí-, i que per això eren tan petits i estaven per totes bandes. No en guardéssiu pas a casa vostra, d'ulls d'aquests, no sabeu pas al que us exposeu.
- En Nando tornà a la càrrega, adduint que una altra de les proves de l'existència de les sirenes en aquells paratges era el nostre parlar. Les sirenes parlaven "salat"; més ben dit, el nostre

parlar salat ens ve d'elles, que potser no parlaven ben bé com nosaltres, i que potser ni parlaven, però que, en tot cas, ens han deixat l'empelt del seu xiular en les nostres esses... Quan diem sa casa, sa cadira, ses dunes, en lloc de la casa, la cadira, les dunes, com ho diuen els barcelonins i molts d'altres catalans, imitem, sense voler, el xiulet de les sirenes. I als llocs de designació salada més pertinaç, com Sa Riera o Sa Tuna, o tants d'altres com n'existeixen a les Illes, la pervivència d'aquesta forma de parlar vol dir que aquests indrets han estat reductes o caus de sirenes en una època no gaire remota. No cal pas saber llatí per comprendre això, afegí en Nando.

Un altre pescador intervingué encara, per dir que aquells ulls eren fills de les estrelles. De tant mirar el mar, les estrelles havien fecundat les entranyes dels oceans. Cada ullet correspon a una estrella, i al mar hi ha exactament set vegades setanta milions d'ullets, com al cel hi ha set vegades setanta milions d'estrelles.

La conversa anà decandint-se, la son anava vençant aquells aguerrits tocatardans, i el cercle es dispersà quan apuntava la primíssima lluna de l'alba.

Jo, que havia estat un testimoni mut i tolerat, vaig anar-me'n a jòc, com els altres i em vaig tapar bé la cara amb la flassada per protegir-me de la llum naixent i poder copsar, obscuritat endins, un d'aquells ullets que per a mi, ran de platja, i amb el panteix de les onades percutint-me a l'orella, no podia ser sinó un antiquíssim ull de sirena. I amb el seu mirar insistent, aquest ull em deia:

- Què hi fas, desgraciat, en aquesta vida? ¿No ho veus que amb aquestes noies tan virtuoses que freqüentes mai no te'n sortiràs? Haguessis viscut en el nostre temps! Pla sabries ara el que és ser estimat, pla jauríem al teu costat en aquesta hora i no estaries tan sol. Surt, un matí, a trenc d'alba i vine, vogant, fins a Culip. Quan l'ardència del sol i del mar et ressequin els membres i el cor, trobaràs un racò on l'aigua és verdsosa i glaçada. Capbussa-t'hi. Sentiràs que a mesura que se t'amoroseix el cos se't va refredant el cor, com el d'un vailet. Començarem per agombolar-te i bressar-te, com si fossis un infant de bolquers. Després ens anirem arrapant a tu. Les nostres escates s'adheriran, àvides com ventoses, al teu cos, que acabarem per esqueixar i esbocinar, fins a devorar-te "del tot". El teu cor serà l'últim mos del nostre festí... -Endavant, portentoses sirenes -sé que vaig esclafir. Però la vehemència de les meves pròpies paraules em desvetllà i la bellesa, tan ponderada, de la cala Tavellera, que el sol inundava, em sobtà desagradament i amarga.

Grifeu, agost de 1969.

J. Palau i Fabre, "La llegenda dels ulls de sirena" a Contes despullats, Edic. del Mall, p. 35-40.